

BOLALAR BILAN LOGOPEDIK ISHLARNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

G'aniyeva Gulrux Tavakkaljon qizi

*Alfraganus Universiteti oliy ta'lim tashkiloti Pedagogika va Psixologiya fakulteti
Defektlogiya yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar bilan logopedik ishlarni tashkil etishning zamonaviy tendensiyalari ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Nutq nuqsonlarining xilma-xilligi, ularning psixologik-pedagogik oqibatlar va korreksion ta'lim tizimida logopedik yondashuvlarning o'zgarishi yoritilgan. Zamonaviy logopediyaning innovatsion metodlari, axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish, integrativ va individual yondashuvlarning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, logoped va ota-onalar hamkorligining yangi shakllari hamda logopedik mashg'ulotlarni samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: logopedik ish, nutq nuqsoni, zamonaviy tendensiyalar, innovatsion metodlar, AKT, individual yondashuv, integrativ ta'lim, logoped-ota-ona hamkorligi.

Аннотация: В статье анализируются современные тенденции в организации логопедической работы с детьми с научно-педагогической точки зрения. Освещены многообразие речевых дефектов, их психолого-педагогические последствия, а также изменения в логопедических подходах в системе коррекционного образования. Раскрываются инновационные методы современной логопедии, использование информационно-коммуникационных технологий, значение интегративного и индивидуального подходов. Также предлагаются новые формы взаимодействия логопеда и родителей и разрабатываются рекомендации по повышению эффективности логопедических занятий.

Ключевые слова: логопедическая работа, речевой дефект, современные тенденции, инновационные методы, ИКТ, индивидуальный подход, интегративное образование, взаимодействие логопеда и родителей.

Annotation: This article analyzes modern trends in the organization of speech therapy work with children from a scientific and pedagogical point of view. The diversity of speech defects, their psychological and pedagogical consequences, and changes in speech therapy approaches in the correctional education system are highlighted. Innovative methods of modern speech therapy, the use of information and communication technologies, the importance of integrative and individual approaches are revealed. Also, new forms of cooperation between speech therapists and parents and recommendations for increasing the effectiveness of speech therapy classes are developed.

Keywords: speech therapy work, speech defect, modern trends, innovative methods, ICT, individual approach, integrative education, speech therapist-parent cooperation.

Kirish. So'nggi yillarda logopedik faoliyatga bo'lgan ehtiyoj sezilarli darajada ortmoqda. Bolalarda nutq kamchiliklarining ko'payishi, ijtimoiy muhitning o'zgarishi va ta'lim tizimida zamonaviy metodlarga talabning ortishi logopediya sohasini yangi tendensiyalar bilan boyitmoqda. Logopedik ishlar endilikda faqat maxsus ta'lim muassasalarida emas, balki umumta'lim maktablari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va oilaviy muhitda ham keng qamrovda amalga oshirilmoqda.

Bolalarda uchraydigan nutq nuqsonlari fonetik-fonematik, leksik-grammatik va kommunikativ sohalarni qamrab oladi. Bunday nuqsonlar nafaqat til materialini o'zlashtirishni qiyinlashtiradi, balki ijtimoiy adaptatsiya, muloqot madaniyati va kognitiv rivojlanishga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois logopedik ishlarning zamonaviy shakl va metodlarini ishlab chiqish pedagogika va psixologiya fanining dolzarb vazifalaridan biridir.

Nutq insonning asosiy kommunikativ vositasi bo'lib, uning ijtimoiylashuvi, bilimlarni egallashi va shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bolalarda nutq rivojlanishidagi nuqsonlar psixik rivojlanishning boshqa sohalariga ham bevosita ta'sir etadi. Shu bois logopedik tadqiqotlar va amaliyotda nutq kamchiliklarini erta aniqlash, ularni to'g'rilash hamda profilaktika choralari ko'rish bugungi kunda pedagogika va psixologiya fanining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi.

Nutq kamchiliklari xilma-xil bo'lib, ular orasida fonetik-fonematik nuqsonlar (tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, ularni almashtirish), leksik-grammatik kamchiliklar (so'z boyligining cheklanganligi, grammatik qurilishdagi xatoliklar), umumiy nutqiy rivojlanishning sustligi (gap tuzishda, bog'lanishli nutqda qiyinchiliklar) va logonevroz, duduqlanish kabi murakkab nutq buzilishlari ko'p uchraydi. Har bir kamchilik bolaning ta'lim jarayonida muammolarga duch kelishiga, tengdoshlari bilan muloqotda qiyinchiliklar yuzaga kelishiga olib keladi.

Bugungi kunda nutq nuqsonlari dolzarbligining ortishiga bir qator omillar sabab bo'lmoqda:

ijtimoiy-psixologik omillar (oilada muloqotning yetarli emasligi, gadjetlardan ortiqcha foydalanish);

biologik omillar (nevrologik kasalliklar, homiladorlik va tug'ruq davridagi asoratlar);

pedagogik omillar (maktabgacha ta'lim muassasalarida nutqni rivojlantirishga yetarli e'tibor berilmasligi).

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning 25–30 foizida turli darajadagi nutq kamchiliklari kuzatiladi. Ushbu ko'rsatkich logopedik yordamga ehtiyoj yuqori ekanidan dalolat beradi. Bu holat faqat ta'lim

samaradorligiga emas, balki bola shaxsining ijtimoiy-emosional rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi: u o'z fikrini erkin ifoda eta olmaydi, past baholanish hissi paydo bo'ladi, muloqotda cheklanish kuzatiladi.

Nutq kamchiliklarini bartaraf etishning dolzarbligi shundan iboratki, bu jarayon bolalarda bilim olish, o'quv materiallarini o'zlashtirish, ijtimoiy hayotda faol qatnashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bois logopedik ishlarning zamonaviy metodlari, innovatsion texnologiyalar va oilaviy hamkorlik asosida olib borilishi nafaqat nutqiy rivojlanish, balki shaxsning umumiy intellektual va ijtimoiy rivojlanishi uchun ham muhim hisoblanadi.

So'nggi yillarda logopediya sohasi katta rivojlanish bosqichiga kirib keldi. An'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda, yangi pedagogik texnologiyalar, psixologik-pedagogik izlanishlar va axborot-kommunikatsion vositalar logopedik ishlar samaradorligini sezilarli oshirmoqda. Zamonaviy tendensiyalar, avvalo, bolalarning nutq kamchiliklarini nafaqat tuzatish, balki ularning ijtimoiylashuvi, shaxsiy rivojlanishi va ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyasini ham ta'minlashga yo'naltirilgan.

Logopedik amaliyotda har bir bolaga alohida diagnostika asosida tuzilgan individual rivojlantiruvchi dasturlar keng qo'llanilmoqda. Chunki har bir bola nutqiy nuqsonining turi, darajasi va shaxsiy psixologik xususiyatlariga ega. Shunday qilib, logopedik ishlarning muvaffaqiyati shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga bog'liq bo'lib, bunda individual mashqlar, shaxsiy motivatsiya va ijobiy rag'batlantirish mexanizmlari muhim o'rin tutadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, tovush talaffuzi buzilgan bolalarga bir xil mashqlar samara bermaydi. Masalan, "R" tovushini talaffuz qilishda qiyinchilikka ega bola uchun maxsus artikulyatsion mashqlar (tilni tez harakatlantirish, "mototsikl" mashqi) qo'llansa, boshqa bola uchun esa nafas mashqlarini (shamni asta-sekin puflash) birinchi o'ringa qo'yish kerak bo'ladi. Bu esa individual yondashuvning zarurligini isbotlaydi.

Bugungi kunda logopedik mashg'ulotlar faqat nutqni rivojlantirishga qaratilib qolmay, balki bolalarning umumiy psixik faoliyatini – xotira, tafakkur, diqqat, tasavvur –ni rivojlantirish bilan uyg'unlashmoqda. Shu bois musiqaterapiya, art-terapiya, harakatli o'yinlar, drama elementlari logopedik mashg'ulotlarga integratsiya qilinmoqda. Bu esa bolalarning nutqiy faoliyatini kengroq kontekstda rivojlantirishga imkon beradi. Tajribada logopedik mashg'ulotlarni rasm chizish va musiqiy mashqlar bilan uyg'unlashtirish samarali natija beradi. Masalan, bolalar sevimli qahramonining rasmini chizib, so'ng uni og'zaki tasvirlab beradilar. Shu jarayonda bola nafaqat ijodiy tasavvurini rivojlantiradi, balki bog'lanishli nutqini ham mustahkamlaydi.

Multimedia dasturlari, interaktiv o'yinlar, maxsus mobil ilovalar logopedik mashg'ulotlarda samarali qo'llanilmoqda. Masalan, tovushlarni mashq qilish, talaffuzni to'g'rilash yoki so'z boyligini kengaytirishga mo'ljallangan dasturlar logopedik jarayonni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Shu bilan birga, masofaviy logopedik xizmatlar, onlayn konsultatsiyalar ota-onalar uchun ham qulay imkoniyatlar yaratmoqda. O'zbekiston va xorijiy logopedik amaliyotda interaktiv dasturlar keng qo'llanilmoqda. Masalan, tovushlarni farqlash uchun mo'ljallangan "Logomir" dasturi yoki mobil ilovalar bolalarda nutqiy faoliyatni qiziqarli shaklda mashq qilish imkonini beradi. Tajriba natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalar kompyuter o'yinlari orqali tovushlarni tezroq eslab qoladilar va mashg'ulotlarda faolroq qatnashadilar.

Logopedik ishlarning zamonaviy yo'nalishlari orasida nutqiy nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birga o'qitish - inklyuziv ta'lim alohida o'rin tutadi. Bu jarayonda logopedlar faqat tuzatish ishlari bilan cheklanib qolmay, balki sinf o'qituvchilari, psixologlar va ota-onalar bilan hamkorlikda bolani ijtimoiy muhitga moslashtirish ustida ishlaydilar. Maktablarda olib borilgan kuzatuvlarga ko'ra, nutqiy nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitish, ularda o'zini erkinroq his qilish, ijtimoiylashish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, duduqlanishi bo'lgan bola sinfdoshlarining qo'llab-quvvatlashi bilan sinfda she'r o'qish jarayonida o'ziga ishonchi ortgan.

Logopedik jarayonning uzluksizligini ta'minlashda ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy tendensiyalarda logoped faqat mashg'ulotlar o'tkazibgina qolmay, balki ota-onalarga metodik qo'llanmalar, amaliy mashqlar majmuasini taqdim etadi, ular bilan muntazam ravishda maslahatlashadi. Bu bolaning nutqiy rivojlanishini uy va ta'lim muassasasi o'rtasida uyg'unlashtirish imkonini beradi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, ota-onalar uy sharoitida logopedik mashqlarni muntazam qo'llagan oilalarda bolalarning nutqiy rivojlanishi tezroq kechadi. Masalan, uyda "Sehrli sham" mashqi (bolaning chuqur nafas olib, shamni asta puflashi) yoki "Gapni tugat" o'yini mashq qilinganida, bola nafaqat nafasni boshqarishni, balki mustaqil gap tuzishni ham o'zlashtirgan.

Logopediyada art-terapiya, musiqaterapiya, sand-terapiya (qum orqali mashqlar), drama va rolly o'yinlar kabi innovatsion yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Bu metodlar nafaqat nutqiy faoliyatni, balki bolaning emotsional sohasini ham qo'llab-quvvatlaydi, o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi va ijodiy faolligini rivojlantiradi. Art-terapiya mashg'ulotlari amalda nutqni rivojlantirish bilan birga, bolaning hissiy dunyosini boyitadi. Masalan, qum terapiyasi (sand-terapiya) vaqtida bola qumda turli shakllar yasab, ularni nomlash orqali so'z

boyligini kengaytiradi. Shu tarzda nutqiy faoliyat emotsional yengillik fonida rivojlanadi.

Logopedik ishlarning zamonaviy tendensiyalari psixolog, defektolog, shifokor, pedagog va ota-onalarning birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan amalga oshiriladi. Bu ko'p tarmoqli hamkorlik bola nutqidagi nuqsonlarni yanada chuqurroq tahlil qilish va samarali tuzatish yo'llarini tanlash imkonini beradi. Logopedik amaliyotda shifokor-nevropatolog, psixolog va defektolog bilan hamkorlikda olib borilgan ishlar yuqori natija bermoqda. Masalan, nevrologik nuqsoni bo'lgan bolada logoped mashg'ulotlari bilan birga psixologik mashqlar va davolash terapiyasi uyg'unlashtirilganida, bola nutqiy faoliyatida ijobiy siljish kuzatilgan.

Amaliy tavsiyalarni bosqichma-bosqich tashkil etish

Bosqich	Asosiy vazifalar	Amalga oshirish shakllari	Misollar
1. Diagnostika	Bolaning nutqiy rivojlanish darajasini aniqlash	- Logopedik testlar - Kuzatuv - Suhbat	Tovush talaffuzi, lug'at boyligi, gap tuzish qobiliyati baholanadi
2. Korreksion mashg'ulotlarni rejalashtirish	Individual dastur tuzish	- Nutqiy nuqson turiga qarab mashqlar tanlash - Shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish	"R" tovushini chiqara olmaydigan bola uchun artikulyatsion mashqlar rejalashtirish
3. Logopedik mashg'ulotlar	Nutqni to'g'rilash va rivojlantirish	- Artikulyatsion mashqlar - Didaktik o'yinlar - Interaktiv dasturlar	"Sehrli sham" mashqi (nafasni boshqarish), "Gapni tugat" o'yini
4. Ta'lim jarayoni bilan integratsiya	Nutqiy mashqlarni darslar bilan bog'lash	- Matematika, rasm, musiqa mashg'ulotlariga qo'shish - Bog'lanishli nutqni rivojlantirish	Matematikada predmetlarni sanash bilan birga og'zaki tavsiflash
5. Oilaviy hamkorlik	Uy sharoitida mashqlarni mustahkamlash	- Ota-onalarga metodik ko'rsatmalar - Maxsus treninglar	Uyda "Shamni pufla", "Sehrli qopcha" mashqlarini davom ettirish
6. Mustahkamlash va monitoring	Natijalarni kuzatib borish va baholash	- Davriy testlar - Kuzatuv - Logopedik jurnallar	Oy oxirida bolaning tovush talaffuzidagi o'zgarishlarni qayd qilish

Ushbu tavsiyalarni qo'llash bolalarda nutqiy kamchiliklarni samarali bartaraf etish, ularni maktab ta'limiga tayyorlash va ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli

integratsiya qilishga xizmat qiladi. Logopedik ishlarni bosqichma-bosqich tashkil etish – **diagnostika** → **individual dastur** → **marshg'ulotlar** → **ta'lim jarayoni bilan integratsiya** → **oilaviy hamkorlik** → **monitoring** – bolalardagi nutq kamchiliklarini bartaraf etishda eng samarali yo'l hisoblanadi.

Xulosa. Bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish masalasi zamonaviy ta'lim tizimida eng dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Nutqiy nuqsonlar bolaning nafaqat ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga, balki uning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun logopedik ishlarni erta boshlash, ularni tizimli va ilmiy asoslangan holda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar bilan logopedik ishlarni tashkil etishning zamonaviy tendensiyalari ta'lim-tarbiya jarayonini yanada samarali qilish, nutqiy nuqsonlarni erta aniqlash va korreksiyalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Individual va integrativ yondashuvlar, AKT vositalari hamda oilaviy hamkorlik asosida olib boriladigan logopedik ishlar bolalarning nafaqat nutqiy, balki psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Axunova, M. (2021). *Logopediya asoslari*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
2. G'aybullayeva, D. (2020). *Nutq buzilishlarini korreksiyalash metodikasi*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Nurmatova, Z. (2019). *Maktabgacha ta'limda logopedik ishlarni tashkil etishning metodik asoslari*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Жукова, Н.С., Мастюкова, Е.М., & Филичева, Т.Б. (2018). *Логопедия: учебник для студентов педагогических вузов*. Москва: Владос.
5. Лалаева, Р.И. (2017). *Теория и практика логопедии*. Санкт-Петербург: Питер.
6. Vygotsky, L.S. (1986). *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press.
7. UNESCO (2019). *Inclusive early childhood education: Ensuring equity for children with disabilities*. Paris: UNESCO Publishing.
8. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2022). *Maktabgacha ta'limda logopedik xizmatni tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma*. Toshkent.